

ΦΑΙΔΩΝ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Η γκιλοτίνα του Ναυπλίου

ΚΕΔΡΟΣ

Φαίδων Κυριακού: *Η γκιλοτίνα του Ναυπλίου*

ISBN 978-960-04-5122-1

Υπεύθυνη Τμήματος Επιμέλειας-Διόρθωσης: Μαρία Σπανάκη
Επιμέλεια-Διόρθωση: Βασιλική Κουρούδη
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Φαίδων Κυριακού, 2020*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2020*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γεναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

*Στους γονείς μου,
με αγάπη γι' αυτό που είναι
κι ευγνωμοσύνη γι' αυτό που είμαι*

Τα ιστορικά γεγονότα και τα έργα τέχνης, όπως αυτά περιγράφονται στις σελίδες του βιβλίου, αποτελούν προϊόν έρευνας και όχι μυθοπλασίας. Τα πρόσωπα που παρουσιάζονται, εκτός από τους κύριους χαρακτήρες, είναι ιστορικές προσωπικότητες.

Κεφάλαιο 1

Πέμπτη, 10 Οκτωβρίου 1872

Απαρηγόρητος ήταν εκείνο το βράδυ ο ουρανός, όλη τη νύχτα δεν σταμάτησε να βρέχει. Είχα να δω τέτοιο καιρό από τις μέρες του κατακλυσμού στο Παρίσι· δεν θυμόμουν πόσοι μήνες είχαν περάσει από τότε μα δεν είχε σημασία τελικά. Εκείνο το νερό είχε φτιαχτεί από άλλο ουρανό και ό,τι είχε καταφέρει να ποτίσει θα θεριζότανε σε λίγο.

Είναι η τελευταία βροχή που ακούω, σκέφτηκα κι ακούμπησα την πλάτη μου στον πέτρινο τοίχο του κελιού. Πρέπει να ήμουν κλειδωμένος κοντά δώδεκα ώρες, δεν ήξερα σίγουρα γιατί ο χρόνος κυλούσε αλλιώς πίσω απ' τα κάγκελα. Πέρασα το ρυτιδωμένο χέρι μου κάτω απ' τη ρεντιγκότα και βρήκα την αλυσίδα του ρολογιού, την ακολούθησα πάνω απ' τα κουμπιά του γιλέκου, έφτασα μέχρι το κρύο ασήμι και το τράβηξα να δοκιμάσω· αδύνατον να διαβάσω την ώρα σε τόσο σκοτάδι. Δεν γνώριζα πότε θα εμφανιζόταν το πρώτο φως, μονάχα ευχόμουν ν' αργήσει, να καθυστερήσει όσο ποτέ άλλοτε· γιατί όχι, να μην έρθει ποτέ.

Οι σκέψεις έπεφταν η μία πάνω στην άλλη σαν τυφλές: Μόλις πάρει να χαράζει, θα έρθουν οι φρουροί. Κάποιος απ' αυτούς θα με ζυγώσει, θα μου περάσει δεσμά με την άνεση αρχαίου τεχνίτη και θα με σύρει έξω, μακριά απ' αυτή την καταβόθρα. Έπειτα,

θ' ακολουθήσουμε τα παλιά τείχη που στεριώνουν το Παλαμήδι, χοντρά σαν αιωνόβιες ελιές, για να σταματήσουμε σ' ένα άπλωμα του ενετικού κάστρου. Εκεί θα είναι στημένη· θα τη δω και θα μου κοπεί το αίμα. Ο φρουρός θα μου δώσει ένα σκούνημα να προχωρήσω, μα τα πόδια μου θα κολλήσουνε στις λάσπες. Τα γόνατά μου θα τρέμουν· αυτός θα με σπρώξει πιο δυνατά, τι είμαι γι' αυτόν; Γύρω απ' το ικρίωμα θα 'χει ανθρώπους της πόλης, θα ζητάν το κεφάλι μου, θα φωνάζουν· θα αποστρέψω το βλέμμα ν' αποφύγω το μίσος τους και θα τη δω ξανά. Θεέ μου, θα στέκει μια ανάσα πλάι μου, ακονισμένη κι έτοιμη. Η γκιλοτίνα του Ναυπλίου. Για μένα.

Και μετά θα με ξαπλώσουν κάτω απ' την πελώρια λάμα. Ο δήμιος θ' απλώσει τα χέρια του και θα μου γραπώσει τα μαλλιά, θα πιάσει τον λαιμό μου, θα δέσει το σώμα μου να μην μπορώ να φύγω· ο κόσμος θα ζητωκραυγάζει κι εγώ θα τινάζομαι με όση δύναμη έχω, σχοινιά θα σφίγγουν τους αγκώνες και τα πόδια μου, η λεπίδα κρεμασμένη από πάνω μου θα περιμένει. Για μια στιγμή θα γίνει ησυχία, τα βήματα του δήμιου θα τρίζουν στο σανίδι, θα πιάσει το σχοινί, θα λύσει το σχοινί... πώς μπορούσε να μην ξημερώσει;

Ωρες ήθελα να κάνω εμετό, έπαιρνα ανάσες παλεύοντας να σταματήσω το ρίγος, μα ήταν θαρρείς κι ο ίδιος ο αέρας μ' αρρöstαινε· έμπαινε μέσα μου και σήκωνε θύελλα.

Έξω απ' το κελί δεν φαινόταν τίποτα. Οι δάδες που έφεγγαν τα προηγούμενα βράδια εκείνη τη νύχτα είχαν σβήσει απ' τη νεροποντή. Οι ουρανοί είχαν ανοίξει κι η αυλή είχε γίνει μια λακούβα λάσπης. Δεν μπορούσα να ξεκρίνω τι γινόταν, άκουγα τις σταγόνες που έλεγες πέφτανε σε θάλασσα, κι έπειτα... στρατιώτες μπήκαν στο μυαλό μου – στρατιώτες και χωροφύλακες είχαν

αναλάβει «το άβολον χρέος». Λίγους προμαχώνες παραδίπλα υπηρετούσαν εκείνο το βράδυ το συλλογικό καλό. Κάρφωναν τα δοκάρια, προετοιμάζαν τις ασφάλειες, σήκωναν το ξυράφι...

Οι γροθιές μου έσφιζαν ασυναίσθητα. Τα μάτια μου βάρυναν, βούρκωσα κι άρχισα να κλαίω. Ένας αθόρυβος λυγμός φούσκωσε στο στήθος μου και με τις παλάμες κάλυψα το στόμα μου μην ακουστώ κατά λάθος σε διπλανά κελιά – μην ακουστώ σ' εμένανε πως λύγισα. Τα δάκρυα έτρεξαν στα μάγουλά μου και τα μάτια μου έψαξαν απελπισμένα στον απέναντι τοίχο να δουν αν ξεκρίνονταν οι πέτρες. Το μαύρο του κόσμου είχε μπει σε μια κλεψύδρα που άδειαζε.

Ξαφνικά σκέφτηκα τους γονείς μου, την ιστορία μου που δεν ξεκίνησε πολύ μακριά από δω – σαν τον σολομό, λίγο πριν το τέλος, είχα γυρίσει στον τόπο που γεννήθηκα. Η εικόνα της μητέρας μου γέμισε το μυαλό μου, οι μαύρες μπούκλες να καλύπτουν τα μάτια της· όποτε ήθελε να με αγγαρέψει έπιανε τις τούφες της και κρυβόταν πίσω τους κάνοντας πως με γυρεύει.

Τι έπαθα, Χριστούλη μου, κι έχασα το φως μου; Άμα μου το δώκεις πίσω, θα στείλω τον μοναχογιό μου στον κυρ Αντρέα για λάδι...

Την έβλεπε κι ο πατέρας μου και γέλαγε, δεν γνώριζε καλά τα ρωμαίικα, ήξερε όμως το κόλπο της κι έκανε χάζι. Ποτέ δεν κατάλαβα πώς αγαπήθηκαν χωρίς να έχουνε μια γλώσσα να μιλήσουν· ξέρανε πόσο ταιριαστός ήταν ο ένας για τον άλλο και τους έφτανε. Ποιος στάθηκε τόσο κατάλληλος για μένα; Σε ποιον μπόρεσα εγώ να σταθώ έτσι;

Έγειρα και ξάπλωσα στις πλάκες μπροστά μου – ανάσκελα, σαν ερείπιο που καταρρέει απ' το ίδιο του το βάρος. Εβδομήντα χρόνων βάρος που εκείνη την ώρα το 'νιωθα διπλό και τρίδιπλο. Τέντωσα τα χέρια μου έτσι που σχημάτισα ολόκληρος έναν

σταυρό· τα δάχτυλά μου σύρθηκαν στις πέτρες, επάνω τους είχε κολλήσει ένα στρώμα υγρασίας. Εκεί, σε μια γωνιά στα δεξιά, πεταμένο χάμω, ένιωσα ένα κομμάτι χαρτί που μέσα στο σκοτάδι θα μπορούσε να 'ναι όμοιο μ' ένα οποιοδήποτε χαρτί. Το έφερα κοντά μου και το ακούμπησα πάνω στο στήθος μου. Η σελίδα που γκρέμισε την τελευταία ελπίδα της ζωής μου, σαν ταφόπλακα απάνω μου.

Σηκώθηκα ξαφνικά όρθιος, είχα ανάγκη να κουνηθώ, μ' έπιασε ταχυπαλμία. Το χέρι μου υψώθηκε και αγκάλιασε τον αυχένα μου, γλίστρησε μπροστά, έφτασε μέχρι το μήλο του Αδάμ. Κατάπια και το 'νιωσα να κινείται, άκουσα το σάλιο μου να κατεβαίνει στο λαρύγγι, να πέφτει από το στόμα στο σώμα μου. Τύλιξα προστατευτικά τον λαιμό με τις παλάμες μου. Ποτέ δεν σκέφτηκα ως κάτι σπουδαίο τούτο το κομμάτι του κορμιού, το παν είναι το κεφάλι· κι ύστερα το σώμα που το κουβαλά. Όλη η ζωή στο ανώι διεξάγεται, αλλά τι είναι το κεφάλι χωρίς λαιμό; *ΘΑ ΜΑΘΕΙΣ ΣΕ ΛΙΓΟ...* σκλήρισε μια φριχτή σκέψη. Κόμποι ιδρώτα κατακύλησαν στο μέτωπό μου. Σκούπισα τα μηνίγγια μου και τα 'νιωσα να πάλλονται. Σκούπισα και τα γένια μου· αγριεμένα απ' την αξυρισιά. Θα 'δυνα τα πάντα να ξεφύγω από δω, όχι πως είχα πολλά... μα ό,τι κι αν κράταγα στ' ανάθεμα.

Τα βήματά μου πήγαιναν πάνω κάτω, με τραβούσαν μαζί τους σαν σακί σε δυο ρόδες, το κελί ήταν τέσσερις δρασκελιές μακρύ. Κάθε φορά που πλησίαζα στον τοίχο αισθανόμουν αυτή την αλλόκοτη πίεση που νιώθει το πρόσωπο όταν κάτι φτάνει κοντά του. *Ένα, δύο, τρία, τέσσερα βήματα, τοίχος· ένα, δύο, τρία... τι ήταν αυτό;* Κάτω απ' το παπούτσι μου δεν ένιωθα πέτρα. Κούνησα το πόδι μου αργά. Το χαρτί που είχε γλιστρήσει από πάνω μου... Έσκυψα πάλι και το πήρα στα χέρια μου, το έτρεξα με το δάχτυ-

λό μου ασυναίσθητα μα δεν υπήρχε κάτι να ψηλαφίσω, κάποιο εξόγκωμα ή κάποια χαραγή· στιλπνό και λείο, έμοιαζε αθώο μες στη νύχτα.

Το μυαλό μου έτρεξε αυτόματα πολλές δεκαετίες πίσω, σ' ένα αγόρι που γνώρισε τον κόσμο όπως τον ένιωθα εκείνη την ώρα μέσα στο σκοτεινό κελί. Μα αυτό δεν ήταν ένα συνηθισμένο παιδί, μπόρεσε να βγει απ' τη φυλακή του, να πλάσει έναν κόσμο στα μέτρα του και να παρασύρει κι όλους όσοι βρίσκονταν φυλακισμένοι μαζί του. Η δική μου μοίρα θα 'ταν σίγουρα αλλιώςτικη.

Προσπαθώντας να ηρεμήσω έψαξα πίσω μου τον βράχο ώσπου έπιασα μια πέτρα να καθίσω· άφησα τότε να περάσουν απ' το μυαλό μου οι γονιοί μου, η γυναίκα κι ο γιος μου, το παιδί που μόλις σκέφτηκα κι όλοι οι άνθρωποι που δέθηκαν στο κουβάρι του βίου μου. Δεν άλλαξε κάτι. Η εικόνα της λαιμητόμου ερχόταν πάλι και πάλι στον νου μου. Αυτή και μόνο· καλογυαλισμένη μεταλλική λεπίδα, τεράστια και λοξή, κρατιέται στον αέρα μ' ένα σχοινί ξεφτισμένο κι ύστερα πέφτει με ορμή. *Θα προλάβω να πονέσω;*

Καθισμένος στο σκοτάδι ένιωθα πιο μόνος απ' όσο μπορούσα ποτέ να φανταστώ ότι αναλογεί σε άνθρωπο· κανείς δεν ήξερε ότι βρίσκομαι στη φυλακή. Όλος ο ντουριάς θα συνεχίσει τη ζωή του σαν να μην έγινε τίποτα. *Πόσο θα πονέσω;* Οι σκέψεις έσφιξαν σαν κλοιός γύρω μου. Σαν θηλιά που περνιέται στον λαιμό μ' έναν περίτεχνο κόμπο και σφίγγει, σφίγγει... *ΟΧΙ ΘΗΛΙΑ, ΛΕΙΠΙΔΑ ΕΠΙΠΑΜΕ!* Οι ανάσες μου τάχυναν, σαν λαχανιασμένους ακουγόμουν. *Πόσο ακόμα να περιμένω; Ας έρθει το τέλος!* Ο μόνος τρόπος να πάψω να σκέφτομαι... *ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΣΟΥ ΚΟΠΕΙ ΤΟ ΚΕΦΑΛΙ!*

Πετάχτηκα όρθιος. Πέταξα το χαρτί. Ο ρόχθος της βροχής με κύκλωσε· οι σταγόνες έπεφταν σαν αμέτρητες λεπίδες και γέμιζαν τ' αυτιά μου μικρούς κρότους. Κοίταξα τριγύρω τη μαυρίλα. *Οι εκτελέσεις γίνονται κατά κανόνα με το πρώτο φως της αυγής.* Έθελα στ' αλήθεια να ζήσω κι άλλο; Άντεχα να παρατείνω το μαρτύριο;

Πιάστηκα απ' τα κάγκελα και προσπάθησα να διακρίνω τη λασπωμένη αυλή και τους πέτρινους τοίχους. Δεν έβλεπα τίποτα. Κι ύστερα έγεια τη μέση, έσκυψα χαμηλά μήπως και καταφέρω να δω τον ουρανό πάνω απ' τον απέναντι τοίχο, και τότε μου φάνηκε πως είδα τα σύννεφα. Και τα γόνατά μου λύθηκαν με την υπόνοια της ανατολής. Η καρδιά μου άρχισε να χτυπά ξέφρενα· τόσο δυνατά που ένιωθα το παλλόμενο αίμα στο κεφάλι μου, στον λαιμό και στους αντίχειρες που κρατούσαν τα κρύα μέταλλα.

Η ανάγκη να κάνω εμετό μεγάλωσε. Το στομάχι μου το ένιωσα ένα ξέχειλο καζάνι που παραπαίει και σε μια στιγμή καταλαβαίνεις πως θα γυρίσει μπρούμυτα. Δεν μπορούσα να το αποτρέψω, άφησα τα χέρια μου απ' τα κάγκελα, έσπασα στα δύο κι άφησα να βγει όση αχώνευτη τροφή υπήρχε μέσα. Γέμισε το στόμα μου ξινίλα, μόρφασα αηδιασμένος, προσπάθησα να πάρω λίγες ανάσες και μ' έναν δεύτερο σπασμό έβγαλα ό,τι είχε απομείνει. Έπειτα σωριάστηκα παραδίπλα ανήμπορος κι άφησα το βλέμμα μου να χαζέψει τη σκοτεινιά της αυλής που σύντομα θ' αποσυρόταν.

Μια στιγμή μετά ένα λυχνάρι φάνηκε να προχωρά μέσα στο σκοτάδι. Κατηφόριζε απέναντί μου φωτίζοντας τα ξύλινα σκαλοπάτια στην άκρη της αυλής. *Έρθε η ώρα.* Το φως τρεμόπαιζε καθώς τα πόδια που το κουβαλούσαν κατέβαιναν τη σκάλα βια-

στικά· όταν η λάμψη έφτασε στο τελευταίο σκαλί, δέκα οργιές μακριά, η θολή φιγούρα πήρε να πλησιάζει το μέρος μου τρέχοντας.

«Ανήκουστο!» βρόντηξε στην προσπάθειά της ν' ακουστεί πάνω απ' την μπόρα, και, καθώς έφτανε προς το μέρος μου, το είπε ξανά μην τυχόν και δεν το άκουσα. «Ανήκουστο!» Μέσα απ' τη σκοτεινιά της νύχτας ξεπρόβαλε ο Γάτσος ο επιστάτης, φορώντας ένα πλατύ χαμόγελο που άφηνε ν' αποκαλυφθούν τα ελάχιστα μαύρα δόντια που απέμεναν μέσα σαπισμένα.

«Μην ετοιμάζεσαι, Πάρι», φώναξε σταματώντας το τρέξιμο μπροστά στο κελί μου. «Σκοτώθηκαν οι δήμιοι! Πνίγηκαν όξω απ' το Μπούρτζι. Στη βάρκα που πήγε να τους πάρει ήταν και δυο παλικάρια της χωροφυλακής, δεν ματάγινε! Η εκτέλεση χάλασε ώσπου να βρούμε φρέσκους», και πριν προφτάσω να πω λέξη, γύρισε την πλάτη του κι άρχισε να τρέχει πάλι προς τη σκάλα.

Δεν θα πεθάνω; πρόλαβα να σκεφτώ πριν σωριαστώ φαρδύς πλατύς μες στα εμέσματά μου.

Ονειρεύτηκα ξανά ύστερα από καιρό. Το μαύρο τραβήχτηκε απ' το μυαλό μου κι ονειρεύτηκα πως το Ναύπλιο βούλιαξε, έβρεξε τόσο πολύ που χάθηκε απ' τον χάρτη· πνίγηκε όλη η πόλη, το Παλαμήδι που 'στεκε από πάνω του σαν αγέρωχη ακρόπολη, οι χωροφύλακες, οι κρατούμενοι κι η λαιμητόμος. Ονειρεύτηκα την ξύλινη κατασκευή να ρουφάει νερό καθώς η θάλασσα ανέβαινε· την είδα ν' αλλάζει χρώμα και να σκουραίνει, να βυθίζεται κάτω απ' τη στάθμη του νερού, να χάνεται η λοξή της λάμα κι απ' το βάρος της να στροβιλίζεται στον πυθμένα του αργολικού κόλπου.

Ονειρεύτηκα πως το πελώριο ξυράφι, μόλις τυλίχτηκε από αλμυρό νερό, σκούριασε, έγινε καφέ και στόμωσε. Τότε φύκια κόλλησαν απάνω του κι άρχισαν ν' απλώνουν αποικία. Η λεπίδα έγινε σύντομα πράσινη και οι μικροί θαλάσσιοι οργανισμοί, ακολουθώντας τη σιωπηλή τους φύση, κατακρεούργησαν το φονικό εργαλείο μεταμορφώνοντας το μέταλλο σε σπίτι τους.

Ονειρεύτηκα πως τα ξύλα της σάπισαν και χαθήκαν. Κι έπειτα ο χρόνος κύλησε γρήγορα όπως ξέρει να κάνει απ' την αρχή του χρόνου. Κι ύστερα δύτες βούτηξαν στα αρχαία νερά κι ανακάλυψαν την ωραία πόλη. Και βρήκαν και το Παλαμήδι και είπαν πως είναι πιο παλιό από την πόλη που 'ναι χτισμένη κάτω του. Κι έπειτα, μέσα σε σωρούς από πήλινα κιούπια, πλίνθους κι αλογίσια πέταλα, αντίκρισαν μια μεγάλη μεταλλική πλάκα. Ένα πράσινο παραλληλόγραμμο που είχε γίνει φωλιά για πλάσματα του Αιγαίου. Οι δύτες όμως ήταν σπουδαγμένοι και κατάλαβαν πως κάποια λαμπρή χρήση θα είχε εκείνο το μέταλλο. Ήταν άριστο ατσάλι, πεντέμισι οκάδες βαρύ, που είχε φτιαχτεί λεπτό με τρόπο θαυμάσιο. Να 'τανε δίσκος για προσφορές στους θεούς των αρχαίων κατοίκων; Να ήταν καθρέφτης για αρχόντισσες του τόπου; Εργαλείο γεωργίας ή ίσως ρολόι ηλιακό;

Ονειρεύτηκα πως οι δύτες δεν κατάφεραν ν' αποφασίσουν. Πήραν το μέταλλο μαζί τους στη στεριά και το μελέτησαν οι σοφοί τους, μα συμπέρασμα κι εκείνοι δεν μπόρεσαν να βγάλουν. Συμφώνησαν μόνο πως ήταν εύρημα σπουδαίο και, αφού το καθάρισαν, αφού το γυάλισαν να βρει όσο γινόταν την πρώτη δόξα του, το έβαλαν σ' ένα λαμπρό μουσείο με μια λιτή επιγραφή: *Μεταλλική πλάκα άγνωστης χρήσης. Η ποιότητα του υλικού της μαρτυρά τον εξελιγμένο πολιτισμό της κοινωνίας που τη χρησιμοποιούσε.*

Κι ονειρεύτηκα ακόμη πως εκείνα τα πράσινα φύκια ήταν οι

τελευταίες ζωές που πήρε μαζί της η ατσάλινη λάμα προτού μπει στο μουσείο.

Στις εφτά το πρωί, σύμφωνα με τον κανονισμό του δεσμοτηρίου, οι φύλακες πέρασαν ν' ανοίξουν τα κελιά και οι σκληροί ήχοι της κλειδαριάς που γύριζε με ξύπνησαν. Όταν άνοιξα τα μάτια κι αντίκρισα την ένστολη συνοδεία, τρία αγριεμένα πρόσωπα με κοιτούσαν σαν να μου έλεγαν: Για σένα χάσαμε δυο άντρες. Δεν είπαν λέξη όμως, ο ένας φρουρός μονάχα έφτυσε μπροστά απ' την πόρτα μου κι ο διπλανός του μουρμούρισε κάτι δίνοντας εντολή στους υπόλοιπους να προχωρήσουν – η πραγματική αμηχανία περίμενε έξω.

Μόλις ακούστηκε το πάτημά μου στην αυλή, μια αγέλη από έκπληκτα βλέμματα στράφηκε πάνω μου σαν να έβλεπε θαύμα. Τα πάντα ησύχασαν θαρρείς κι όλοι λογίζονταν αν έπρεπε στ' αλήθεια να εμπιστευθούν τις αισθήσεις τους. Μα ύστερα από δυο στιγμές η σιωπή λύθηκε, γιατί όλοι έχουμε συμφωνήσει από καιρό πως τίποτα δεν είναι πιο αξιόπιστο απ' τα μάτια.

«Πώς έχεις ακόμα το κεφάλι σου, μπρε;» ρώτησε πρώτος ένας γκριζομάλλης κοπανώντας τη φουστανέλα του. Θα 'ταν πιο γέρος από μένα, μα ήταν τόσο το ξάφνιασμά του που πήρε να βηματίζει σχεδόν τρέχοντας. «Θα τον χάλαγαν το χάραμα, έτσι δεν είπαν;» ρώτησε γυρίζοντας προς τους υπόλοιπους να δει αν όλοι ήταν εξίσου σαστισμένοι.

«Ναι, για, αφού βιαζόντουσαν τόσες μέρες...» απάντησε κάποιος. «Τέτοια κουμάσια δεν τ' αφήνουνε καιρό».

«Αυτός δεν είπε ψες πως δεν του δόθηκε χάρη;» πετάχτηκε ένας τρίτος σχεδόν θυμωμένος.

Δεν πρόλαβα να μιλήσω κι ένας νεαρός βρόντηξε το στήθος του με σιγουριά:

«Εγώ το είδα με τα μάτια μου το χαρτί».

«Άρα; Πώς τηνε γλίτωσε;» ξανάπε ο πρώτος χτυπώντας κάτω το ποδάρι του, και στάλες λάσπης πετάχτηκαν. Στα λιγδιασμένα πόδια του φορούσε ξεχειλωμένα μυτερά τσαρούχια φτιαγμένα απ' το χειρότερο γουρουνόδερμα που 'χα δει ποτέ – ούτε τον καιρό της Τουρκιάς δεν έβλεπες τέτοια παπούτσια. «Πώς τηνε γλίτωσες, ρε παππού, μίλα!»

«Σκοτώθηκαν οι δήμιοι», είπα μόνο και τα μάτια ολονών γούρλωσαν σαν να τους στάθηκε λιοκόκκι στον λαιμό.

«Πώς;»

«Τι;»

«Ε;»

«Ε;»

Ένας ψηλός με βροντερή φωνή πήρε να πλησιάζει από τα πίσω, σκουντώντας το τσούρμο με τους αγκώνες του. «Τι θα πει σκοτώθηκαν;» απαίτησε να μάθει καλύπτοντας τους υπόλοιπους που κάπως ψάχνανε τις λέξεις.

«Στον δρόμο τους για δω», απάντησα θαρρείς κι έδινα απολογία. «Η βάρκα έπεσε στα βράχια... έπνιξε μαζί και δυο χωροφύλακες».

Κάποιος μαυριδερός άνοιξε τα χέρια προς τον ουρανό: «Θεόσταλη ήταν η κακοκαιρία! Τέτοιο πράμα δεν συνέβη ούτε για τον Κύριο».

«Μα την πίστη μου, ο Θεός σ' έσωσε», συμφώνησε κι ένας γεροδεμένος πιο δίπλα ενώ πολλά κεφάλια έγνεψαν καταφατικά και μερικοί έκαναν και τον σταυρό τους. Τότε ένας άλλος, με τσιριχτή φωνή και μια μαντίλα όλο κρόσσια, πετάχτηκε χειμαρ-

ρώδης σαν να κράταγε ώρα μέσα την ανάσα του κι ίσα που προλάβαινε ν' αμοληθεί πριν σκάσει:

«Τι-λέτε-ορέ-άπιστοι; Ο-διάολος-ο-ίδιος-είναι-ομπρός-μας-και-καταράστηκε-τους-χτικιάρηδες-να-θαλασσοπνιχτούν!»

Πολλά κεφάλια γύρισαν τρομαγμένα απάνω μου κι ένα κύμα μουρμούρας πήρε να φουσκώνει. Εγώ δεν μίλησα, τι να 'λεγα; Αν αρνηθείς μια τρέλα μπορεί και να την κάνεις πιο στέρη, αφού βρίσκεται έδαφος να σε κατηγορήσουνε διπλά, μία που φταις και μία που αρνείσαι ότι φταις.

«Θα τους έριξε κατάρα να μην του φαν το κεφάλι», συνέχισε λίγο πιο αργά όταν είδε πως κανείς δεν διαφώνησε μαζί του. «Δεν βλέπετε τα φράγκικα ρούχα του; Τέτοια κοστούμια είναι του διαόλου», και, αφήνοντας τη στριγκιά φωνή του να σβήσει στον αέρα, έδειξε το μαύρο παντελόνι μου – ραμμένος στο Παρίσι κι ο σατανάς.

«Και ποιος δεν θα τους καταριόταν;» απόρησε ένας παραδίπλα σηκώνοντας τους ώμους αδιάφορα.

«Μωρέ, ούλοι θα το κάμαμε», απάντησε κάποιος με ψηλή πολύχρωμη σερβέτα στο κεφάλι καθώς χάιδευε το μουστάκι του. «Αυτουνού του κερατά όμως έπιασε η κατάρα, ε; Έχει το δίκιο ο Χαράλαμπος, κοιτάτε μην τον αγριέψουμε και μας φάει ούλους εδώ μέσα».

Τα βλέμματα μερικών μαζεύτηκαν κι εγώ βρήκα την ευκαιρία να πάρω απόσταση. Κανείς άλλωστε δεν θα είχε πρόβλημα αν έφευγα, είχαν μάθει όσα χρειάζονταν για να συνεχίσουν τις διαφωνίες τους και χωρίς εμένα.

Πήγα και κάθισα όσο μακρύτερα μπορούσα, σε μια γωνιά με στοιβαγμένες πέτρες σαν γκρεμισμένο ξερολίθι, να τους παρατηρώ αλλά να μην ακούω. Φώναζαν κι άφηναν τα χέρια τους να

κάνουν μεγάλους κύκλους στον αέρα, να δείχνουν πίσω απ' την πλάτη τους για το χθες που πέρασε, για το πρωί που ήρθε και δεν έφερε ό,τι είχε υποσχεθεί· σημάδευαν τον ουρανό κι έπειτα σημάδευαν εμένα και το χώμα.

Ένας νεαρός με άσπρο παντελόνι και γκρι πουκαμίσα έσφιγγε το ζωνάρι της μέσης του καθώς τσακωνόταν μ' έναν άντρα που μου 'χε γυρισμένη την πλάτη· ένα χρυσοκέντητο μαντίλι έπεφτε στους ώμους του και φόραγε τσόχινες κάλτσες που στέκονταν ψηλά με καλτσοδέτες. Ένας άλλος, νησιώτης με μπλε βράκα, είχε κοκκινίσει απ' το κακό του να δείχνει κάπου έξω απ' τα τέιχη προς την ανατολή που έπαιρνε να φωτίζει λίγο λίγο τον τόπο μας. Τους είχε πιάσει όλους να με βγάλουν ή άγιο ή δαίμονα...

Τέτοιες δυάδες και τριάδες σχηματίστηκαν πολλές και πότε πότε διασταυρώνονταν αναμεταξύ τους να κάνουν πιο μεγάλο μπούγιο ώσπου σιγά σιγά το ενδιαφέρον ξεθύμανε κι έβλεπες στις χειρονομίες τους την κούραση της κουβέντας. Κοντά μισή ώρα αργότερα είχε ήδη τραβήξει ο καθένας για τη γωνιά του σαν να 'μουν μια μικρή παρένθεση στη σελίδα της μέρας.

Βλέποντας απ' το σημείο που βρισκόμουν την αυλή καθώς καταλάγιαζε η βαβούρα, μου 'ρθαν στον νου παλιές κουβέντες που μου 'χαν πει μέσα στα χρόνια. Όλοι όσοι περπάτησαν την Ελλάδα είχαν να λένε για τις απίστευτες φορεσιές της, άνθρωποι που ζούσαν μόνο μια ώρα μακριά ο ένας απ' τον άλλο κατάφερναν και ξεχώριζαν απ' τα ρούχα τους· επέστρεφαν περιηγητές στη Γαλλία και τα μαθαίναμε. Άμα ήξερες τα γυναικεία φορέματα προπάντων, έλεγαν πως μπορούσες να βρεις από ποιο χωριό κράταγε μια κοπέλα σ' όποιο μέρος της Ελλάδας κι αν την πετύχαινες. Εγώ δεν την περπάτησα τη χώρα, κι ίσως γι' αυτό δεν είχα δει ξανά τέτοια θάλασσα ρούχων.

Καταδικασμένοι όμως να ζουν σ' αυτό το μέρος ήταν άνθρωποι κάθε τόπου – και κάθε ηλικίας. Υπήρχαν παιδιά είκοσι χρόνων και γέροι που με το ζόρι περπάταγαν, όλοι τους φορώντας κάθε λογής ενδύματα: φουστανέλες και στενά και βράκες. Λίγο να 'παιρνε το μάτι μου να κάνει βόλτες έβλεπε κόκκινα γιλέκα με χρυσά κεντήματα και μπορντό τσαρούχια, μάλλινες κάπες, ντουλαμάδες, φλοκάτες, μαύρες βράκες και λογής λογής καπέλα, από ψηλά φέσια του Τούνεζι ή της τουρκίας ως και σκούφιες ψαράδικες. Ολόγυρά μου ήταν στημένο ένα απίστευτο μωσαϊκό που αντίστοιχό του, ασφαλώς, δεν είχα δει ποτέ μου στη Γαλλία.

Κάθε μεριά της Ελλάδας είχε κι από έναν αντιπρόσωπο. Η Ρούμελη, ο Μοριάς, το Σούλι, η Κρήτη, οι Κυκλάδες. Κάθε τόπος είχε να επιδείξει κι από έναν τουλάχιστον βαρυποινίτη, άξιο πρεσβευτή, να βρίσκεται σ' ετούτο το ασφυκτικό κάτεργο φορώντας τα παραδοσιακά του.

Ο καιρός είχε βελτιωθεί ανέλπιστα γρήγορα μετά τη βραδινή καταιγίδα κι οι αχτίδες του ήλιου άρχισαν να ζεσταίνουν λίγο λίγο το πρόσωπο και το στέρνο μου σαν να 'χα χωθεί στη χόβολη – παράξενο για τέτοια εποχή. Γύρισα μια στιγμή στο κελί μου ν' αφήσω την γκρι ρεντιγκότα που τέσσερις μέρες δεν είχα βγάλει από πάνω μου κι έμεινα με το πουκάμισο και το γιλέκο· αν είχα το ημίψηλο θα το άφηνα κι αυτό ν' αναπνεύσει το κεφάλι μου αλλά μου το 'χαν πάρει στον δρόμο για το κελί.

Δεν έχει ήλιο η κάψη, είχε πει ένας χωροφύλακας και το είχε αρπάξει γελώντας. Μου άρεσε εκείνο το καπέλο και ταίριαζε πολύ με τις ρίγες στο γιλέκο μου. Όμορφο λευκό καπέλο, σ' όλους άρεσε προφανώς... Είναι γεγονός πως το ωραίο μπορούν

να το εκτιμήσουν και άνθρωποι που ποτέ δεν έμαθαν τι σημαίνει αισθητική, κι ίσως αυτή να είναι στ' αλήθεια η αξία του. Μια αυλή καταδίκων με στοιβαγμένες κοτρόνες κι όμως μπορούσες ακόμη κι εδώ να δεις ένα ωραίο κεντητό που 'βαζε κάποιος στον ώμο του περήφανα, ή ένα μαντίλι που το άφηνε άλλος στο κελί του γιατί το είχε για καλό.

«Πρέπει να πάρω την απάνω!» άκουσα ξαφνικά μια φωνή δίπλα μου και γύρισα απότομα για ν' αντικρίσω έναν άντρα που το άσπρο καπελάκι του είχε γίνει όλο γκρι απ' τον ιδρώτα. Με τα σχισμένα χέρια του έδειχνε την πέτρα που καθόμουν.

Μόνο οι ισοβίτες είχαν τόσο σχισμένα χέρια. Αυτοί έκαναν τα βαριά έργα του δεσμοτηρίου και τους έβλεπες εδώ κι εκεί σε ομάδες να σηκώνουν λίθους, να τους σπάνε και να τους κουβαλούν φτιάχνοντας στοίβες, απ' το πρωί μέχρι – καμιά φορά – την ώρα που οι φύλακες μας έβαζαν πάλι στα κελιά μας.

Λόγω των εργασιών τους, αυτοί ήταν οι πιο βρώμικοι εδώ μέσα. Το δέρμα τους είχε μια στρώση λίγδας, τα ρούχα τους ήταν λερά κι οι σιδερένιες μπάλες που ήταν δεμένες στα πόδια τους συχνά περνούσαν πάνω απ' τα περιττώματά μας σέρνοντας ολόγυρα καφέ ίχνη. Μιας και δεν υπήρχε καθορισμένος τόπος για τις ανάγκες μας παρά μόνο γωνιές πιο συχνής χρήσης, φτύματα, ούρα και κόπρανα, όλα γίνονταν πολτός κάτω απ' αυτές τις μπάλες κι απλώνονταν μέσα κι έξω απ' τα κελιά. Κανείς δεν μπορούσε να καθαρίσει αυτό τον τόπο· εξήντα ξεχασμένες ψυχές, περικόλιστες σ' ένα μικρό τετράγωνο, καταδικασμένες να ζέχγουν μέχρι τον θάνατο.

«Τι περιμένεις, ντε!» ξανάπε ο άντρας πιο άγρια, και μ' ένα νεύμα του κεφαλιού σηκώθηκα αφήνοντάς τον ν' αρπάξει την κοτρόνα σαν να 'τανε δεμάτι άχυρα. Χωρίς να πει άλλη λέξη γύ-